

ÖLÜLERİN TOPRAĞINDA DİRİLERİN KAVGASI:
SİVAS'TA PAYLAŞILAMAYAN MAŞATLIK (1841-1888)
THE QUARREL OF THE QUICK IN THE LAND OF THE DEAD: THE DISPUTED GRAVEYARD
IN SIVAS (1841-1888)

Öğr. Gör. Serap BOZPOLAT AYAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
Sivas Cumhuriyet University, Atatürk's Principles and History of Turkish Revolution

serapbozpolat@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2146-6988

İBD

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi – Ondokuz Mayıs University Journal of Humanities
1/1, Haziran – June 2020 Samsun
E-ISSN: 2717-8072 (Online)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanbilimleri>
insanbilimleri@omu.edu.tr

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi (Research Article)
Geliş Tarihi-Received Date : 25.04.2020
Kabul Tarihi-Accepted Date : 30.05.2020
Sayfa-Pages : 63 – 76

This article was checked by iThenticate®

Atf – Citation: BOZPOLAT AYAN, Serap, “Ölülerin Toprağında Dirilerin Kavgası: Sivas'ta Paylaşılamayan Maşatlık (1841-1888)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi (İBD)*, 1/1, Haziran / June 2020, ss. 63 – 76.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
İnsan Bilimleri Dergisi
Journal of Humanities
1/1, Haziran – June 2020
ss. 63 – 76
Makale Türü: Araştırma Makalesi

**ÖLÜLERİN TOPRAĞINDA DİRİLERİN KAVGASI:
SİVAS'TA PAYLAŞILAMAYAN MAŞATLIK (1841-1888)**
*THE QUARREL OF THE QUICK IN THE LAND OF THE DEAD: THE DISPUTED GRAVEYARD
IN SIVAS (1841-1888)*

Öğr. Gör. Serap BOZPOLAT AYAN

Öz

Sivas, Gayrimüslim nüfus barındırma açısından Osmanlı kentleri arasında önemli bir yerde durmaktadır. Bu bakımdan Sivas şehri, farklı din ve mezheplerin bir arada yaşama tecrübelerinin gözlemlenebileceği ve değerlendirilebileceği güzel bir örneği teşkil eder. Bu tecrübeden bahsedildiğinde ilk akla gelen Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar arasındaki ilişkilerdir. Oysa bu tecrübenin layığıyla değerlendirebilmesi için, bir dinin mensuplarının kendi aralarındaki ilişkiler; etnik farklılıklar, mezhep ayrılıkları ve dünyevî kaygılardan kaynaklanan anlaşmazlıklar da araştırılmaya muhtaçtır. Bu çalışma, Sivas'taki bir maşatlık üzerinde yarım asır devam eden Ermeni – Rum kavgasının irdelenmesiyle, bir Osmanlı kentindeki toplumsal ilişkilerin değerlendirilmesine katkı sağlanacağı umuduyla kaleme alınmıştır. Çalışmanın Osmanlı toplum yapısını belirli farklılıkların ekseninde ve alışılmışın dışında yansıtılabildiği düşünülmektedir. Ayrıca toplum içerisindeki uzlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak adına devletin sergilediği yaklaşım da değerlendirmeye sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Ermeni, Rum, maşatlık.

Abstract

Sivas had a considerable non-Muslim population compared to the other Ottoman Cities. Therefore, Sivas as an Ottoman Province serves as a good example to examine and observe the experiences acquired through the coexistence of different religions and religious orders. As a general rule, the first thing that comes to mind when this experience is mentioned is the relationship between the Muslims and the non-Muslims. However, in order to duly examine the issue, the relationships amongst the fellows of the same religion and conflicts arising from ethnic and denominational differences as well as secular concerns are worth serious consideration. This study aims to contribute to exploring social relationships in an Ottoman city by investigating the semi-centennial Graeco-Armenian conflict over a graveyard. It is considered that this study reveals the Ottoman social structure focusing on peculiarities and in an unorthodox fashion as well. In addition, government's attitude to iron out the social conflicts is also submitted to consideration.

Keywords: Sivas, Armenian, Greek, graveyard.

1. Giriş

Sivas, gerek Roma, gerek Selçuklu ve Beylikler ve gerekse Osmanlı dönemlerinde Ermenilerin -bölgede hâkimiyeti ele aldıkları 1019 yılından itibaren- yoğun nüfusla yaşadıkları kentlerden birisi olmuştur. Roma döneminde Van bölgesinden Sivas'a toplu halde nakledilen Ermeniler, burada Rumların yoğun baskılarına maruz kaldılar. Bölgede Türk hâkimiyetinin sağlanmasının ardından Rumlar giderek azalırken Ermeniler büyük ölçüde varlıklarını sürdürdüler. Sayıları oldukça az olsa da, Osmanlı Devletinin sonuna kadar, Rumlar da Sivas'ta yaşamaya devam ettiler.¹ Ermeniler ve Rumlardan müteşekkil Hristiyan nüfus, Sivas'ın sosyal ve ekonomik hayatının önemli parçaları oldular. Böylece Sivas, tarihi boyunca Osmanlı'nın renkli yapısının güzide örneklerinden birisi olarak kaldı.²

Bu çok uluslu yapı içerisinde Osmanlı'nın toplumsal ilişkilerini değerlendirmeye yönelik çalışmalar, genellikle Müslümanlarla Gayrimüslimler, ya da Türklerle Ermeniler arasındaki ilişkilere yoğunlaşmaktadır. Bu yönelimin sebebinin, devletin son yüzyılında yaşanan isyanlara ve ayrılıklara dayanması muhtemeldir. Diğer bir açıdan bu tercih, bu iki grubun farklı dinlere mensup olmalarının doğal bir karşılığa sebep olabileceği yönündeki bir ön kabule dayanıyor da olabilir. Tabii bu ilişkinin hâkim unsur ile azınlıklar arasında olması da diğer bir önemli yönüdür. Oysa Osmanlı toplumu içinde birlikte yaşama tecrübesi bununla sınırlı değildir. Osmanlı'nın azınlıkları arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi, konuyla ilgili yeni pencereler açabilir. Örneğin, sosyal ilişkilerin en büyük azınlık gruplarını teşkil eden ve aynı dinin mensubu olan Ermeniler ve Rumlar özelinde irdelenmesi, yapının farklı dinamiklerinin ve yönlerinin değerlendirilmesi bakımından önemli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Bu değerlendirme mevcut ön kabullerle ilgili soru işaretleri doğurabilir. Dahası genellemeler yapmamak şartıyla bu iki millet hakkında bir karakter analizine imkân verebilir. Yaşanan problemlere müdahale şekli, devletin azınlıklarla ilişkilerini, konulan kanunların ötesinde gözleme fırsatı sunabilir.

¹ Sivas nüfusunun etnik dağılımına ait ilk resmî veri 1903 Salnamesinde yer almaktadır. Bu tarihten önceki veriler, nüfusu Müslim ve Gayrimüslim olarak ayırmıştır. Bununla beraber 1882 yılında Sivas'ta çıkan Felek Mecmuasında "Şehr-i mezburda takriben 5 bin hane olup, 3 bini İslam ve 2 bini Hristiyan menzilleri hesab olunur ve mezkûr 2 bin haneden, 1900'ü Lusavorçagan ve 40 kadarı Katolik ve Protestan Ermeni, 10'u Elekçi ve 50'si Rum haneleridir" şeklinde bir bilgi yer almıştır. (Felek Mecmuası, Sahibi Ohannes Balıkcıyan, Yılı 1882, Matbaası Cancik Aramyan. Kevork Pamukciyan, *Ermeni Harfli Türkçe Metinler*, İstanbul 2002, s.44). 1890 tarihli Vital Cuinet Seyahatnamesine göre ise Sivas merkez ilçe nüfusunun 8.823'ü Gregorien, 1.529'u Ortodoks, 173'ü Katolik ve 93'ü Protestan idi. Mezhep dağılımları farklılık gösterdiğinden bu bilgiler ışığında Rum nüfusuyla ilgili net bir sonuca varmak mümkün görünmüyor. (Adnan Mahiroğulları, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, İstanbul 2001, s.133) Resmi verilere dönülecek olursa 1321 (1903) Sivas Salnamesine göre 101.151 olan toplam nüfusun 583'ünü Rumlar, 24.223'ünü de Ermeniler oluşturmaktaydı. (s.236-237) 1325 (1907) Salnamesinde ise Rumların sayısı 603, Ermenilerin sayısı 23.167 idi.

² Ömer Demirel, "Sosyo-Ekonomik Açından Sivas Ermenileri", *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, Sivas 2006, s.182; Ahmet Gökbel, *İnanç Tarihi Açısından Sivas*, İstanbul 2004, s.70

Bu çalışma, bu yönde bir inceleme ve değerlendirme yapabilmek amacını taşımaktadır. Konu, Sivas'ta Ermeniler ve Rumlar arasında bir türlü paylaşılamayan bir maşatlığın³ tam 47 yıl süren davasına dairdir.

2. En Mühim Soru: Bu Maşatlık Kimin?

Konuya dair arşiv vesikaların hemen hepsinde Sarışeyh⁴ mahallesinde bulunan ve *bir taraftan Zaralızade Said Bey Konağı ve Nehr-i Cari ve tarafeyni Kanbur Osman ve Çatır Ali ve Tatar Hüseyin ve Sarışeyh Bostanı ve bir taraftan dahi tarik-i âm ile mahdud*⁵ maşatlığın kadimden Ermeni milletine ait olduğu ifade ediliyor. Öte yandan malum maşatlığın yanı başında Rumların Aya Yorgi Kilisesinin bulunmasından dolayı Rumlar da maşatlığın kendilerine ait olması gerektiği iddiasında bulunuyorlar. Ermeniler de Rumlar da zaman zaman aksi ifadelerde bulunsalar da bu maşatlığa senelerden beri her iki tarafın da ölümlerini gömdükleri anlaşılıyor. Fakat ne yazık ki her hangi bir belgede açıklanmayan bir sebepten, 1841 yılı itibariyle, bu iki millet arasında maşatlık üzerinden bir tartışma başlamış ve olay birbirlerinin buraya ölü defnetmesine müdahale etmek noktasında eyleme dökülmüştür.

Ermenilerin ifadelerine göre, eski zamanlardan beri Ermeni milletine ait olan, ölen kadın ve erkeklerinin gömüldüğü ve üzerlerine mezar taşı dikildiği maşatlığa, hiç kimse tarafından bir müdahale söz konusu olmamışken Rum milletinden bazı kimseler burada bulunan kiliselerinden dolayı maşatlığın da kendilerine ait olduğu iddiasıyla karışıklık çıkarmışlardı. Görülen davada Rumlar Ermenilerin ölümlerini buraya defnettiklerini kabul, fakat mezar taşı diktiklerini inkar etmişlerdi. Bunun üzerine güvenilir tanıklar tarafından, mezarlıkta bulunan mezar taşlarının davada hazır bulunan Ermenilerin babalarına ve dedelerine ait olduğu ifade edilmişti. Bunun üzerine Rumlar maşatlığa müdahaleden men edilmişlerdi.

Karşılıklı iddialar, şikayetler, itiraflar ve nihayet kararın ardından maşatlık arazisine dair bambaşka bir iddia ortaya atılmıştı. İddiaya göre bu arazi Pir Ahmed Bey nam-ı diğer Sarı Şeyh ve Hoca Arasta Zaviyesi vakfı mülklerinden ve eski zamanlardan beri Rumlara senelik 36 kuruş kira karşılığında maşatlık olarak tahsis edilmiştir. Maşatlıktan Papaz Yani veledi Yivan ve Rasput Tudori sorumludur. Rumlar ölümlerini buraya gömmekte iken Ermenilerin maşatlığı fuzuli zapt ettikleri eski Rum patriği tarafından ifade edilmiştir. Bunun üzerine Ermenilerde, arsanın kendilerine ait olduğuna dair bir senet olup olmadığının ve vakıf iddiasının doğru olup olmadığının evkaf müteffiş kanalıyla araştırılması istenmiştir.

11 Ağustos 1843 tarihinde verilen bilgide şu ifadeler yer almıştır; Rumların Sivas'ta yerleşmeleri altmış seneden ibaret olup Ermeniler üç bin haneye sahiptir ve tartışmalı olan maşatlıkta Ermeni harfli ve çeşitli tarihli üç bin kadar mezar taşı bulunmaktadır. Rum milleti de bunu kabul etmiş ve

³ Müslüman olmayanların, özellikle Yahudilerin mezarlığı, sozluk.gov.tr

⁴ Bugün Çarşıbaşı adıyla anılan mahalledir. Bahsi geçen maşatlık Ziya Bey Kütüphanesinin karşısında olup, günümüzde burada sebze hali bulunmaktadır.

⁵ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), *İrade Meclis-i Vala (I.MVL)*, 253/9337, v.4

dava sonlandırılmışken, el-Hac Hüseyin adında bir kimse bahsi geçen Hoca Arasta Zaviyesi Vakfının yarı hisselik zaviyedarlığının 1780 tarihli bir beratla es-Seyyid Mehmed Fakih ile birlikte kendi üzerinde olduğu iddiasıyla üçüncü bir taraf olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu iddianın araştırılması gereği doğmuştur. Zira bu iddianın doğruluğu Ermeni ve Rum iddialarının boşa çıkması anlamına gelecektir. Çünkü *ehl-i zimmet taifesinin dar-ı İslamda makbere ihdasları meşru değildir*.⁶ Zaviye halen varlığını korumakta mıdır? Mülklerine dair vakıf defteri veya sicil kaydı mevcut mudur? Soruların cevabı olumlu olmamıştır. Yarı hisse sahibi olduğu iddia edilen Mehmed Halife hayatta değildir. Mehmed Fakih ise başka şehirdedir. Hacı Hüseyin'in elindeki berat ise kayıptır. Hacı Mirza köyünden şahit olarak gösterilen dört kişinin yaşı, durumu bilmeye müsait değildir. Yani Hacı Hüseyin iddiasını doğrulayamamıştır. Öyle anlaşılıyor ki yaşanan bu kargaşadan kendi lehine faydalanmak istemiş, fakat başaramamıştır. Böylece buranın vakıf arazisi olması iddiası ortadan kalkmış, fakat maşatlığa ilişkin çekişme sona ermemiştir.

Devam eden süreçte Ermeniler ve Rumlar iddialarında ısrar etmiş, hatta birbirlerine saldırıda dahi bulunmuşlardır. Rumlar maşatlığın duvarla çevrili olarak kilisenin haziresi olduğunu söylemişler, Ermeniler ise Rumların ölümlerini kilise bitişiğindeki dama defn edegeldiklerini iddia etmişlerdir. Bunun üzerine yeni sorular gündeme gelmiştir: Kilise ve dam ve etrafında bulunan maşatlık kaç ziradır⁷ ve Rum milleti maşatlığa daha önce ölü defnetmemiş midir ve Ermeni milletinin buradan başka maşatlıkları yok mudur?

Bu sırada taraflar, Sivas Metropolitliği Kirilyos veledi Falyos ve Papaz Tanaş veledi Nikola ile reayadan Ermeni ve Rum temsilcileri İstanbul'a gitmişlerdir. Evkaf-ı Hümayun Nazırı es-Seyyid Mehmed Hasib Paşa huzurunda kurulan mahkemede Ermenilerin maşatlık üzerindeki iddialarının doğru olduğu, durumu Sivas eski Mutasarrıfı Said Paşa ve eski Vali Aşkar Paşa'nın da tasdik ettikleri kayda alınmıştır. Rum milleti ise iddialarını ispattan aciz kalmışlardır. Sonuç olarak Rum milleti ayinlerini yaptıkları kilisenin dışında maşatlığa müdahaleden ve karara muhalefetten men edilmişlerdir. Yani 1842'de Sivas Mahkemesinde olduğu gibi İstanbul'da da kilise Rumlarda, maşatlık Ermenilerde kalmak üzere dava sonlandırılmıştır. Ayrıca Validen Rum milletinin karışıklık çıkarmamasına ve konuyla ilgili söylenti yayılmamasına dikkat etmesi istenmiştir.⁸

3. Dava Biter Kavga Bitmez

Normal şartlarda konunun bu şekilde kapanması gerekirdi. Fakat ne yazık ki öyle olmadı. Mahkeme kararının ardından bürokratik süreçte yaşanan malum gecikmeler sebebiyle Ermeniler bir arzuhal kaleme alarak mağduriyetlerini dile getirmişlerdi:

⁶ BOA, *LMVL*, 253/9337, v.1

⁷ Zira: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsü. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2002, s.1188

⁸ BOA, *LMVL*, 253/9337, v.2

... İrade çıkıncaya kadar maşatlığa ölü defnetmenin yasak olması durumu Ermeniyan reayası fukara kulları hakkında mağduriyet yaratmakta, bu süreçte ölen kimseleri şehre bir saat mesafede bulunan diğer maşatlıklarına naklederek orada defnetmekte iseler de bu durumun da usul-i milliyeye aykırı olduğu yani bir kimsenin atası ve anası öldüğünde hangi mahalde defnolunmuş ise evladının da o mahalde defnolunması milli kaidelerin ve geleneklerin gereği olup, bu süreçte ölen kimselerin başka mahalde defnolunmasından dolayı usul-i milliyenin düzeninin bozulmasına yol açıldığı ve ölümler hakkında dahi ümitsizliğe düşüldüğü... belirtilmiştir.⁹

Bunun üzerine Sadaret, Evkaf-ı Hümayun Nezaretinden gereğinin yapılmasını istemişti.¹⁰

Süreç bu haliyle sonlanmış gibi görünürken 7 Haziran 1845 tarihli bir Meclis-i Vâlâ mazbatası, malum kiliseyle ilgili yeni bilgilere yer vermişti. Buna göre *Ermeni milletinin elinde bir senet olmamakla birlikte maşatlık sınırlarında olan kilisenin sekiz yüz seneden beri kendilerine ait olduğu ve 1785 tarihine değin kilisenin anahtarının da kırk altı sene öncesine gelinceye kadar ellerinde bulunduğu, Rum milleti tarafından kendilerine kilisenin ücreti olarak altışar kuruş verilip, Rum milleti bu şekilde ayınlarını yaparken, mevcut anahtar Rum milletine iade etmeleriyle, maşatlığı Ermeni milletinin ve kiliseyi ise Rum milletinin kullandığı beyan edilmiştir.*¹¹

Nihayet uzun yazışmaların ardından karara ilişkin irade, Sivas Valisi Şerif Paşa'ya hitaben 21 Haziran 1845 tarihinde yazılmıştı.¹²

4. Geçen Dört Yılda Ne Değişti?

1849 yılına gelindiğinde aradan geçen dört yılda her ne olduysa maşatlık meselesi yeniden hortlamış ve bu defa bambaşka bir şekil almıştır. Sadaret evrakına yansıyan ifadelerle göre Rumlar, Sivas'ta Sarışeyh mahallesinde bulunan ve Rum ahalisinin ölümlerini eskiden beri, Rum kilisesi avlusunda olup kendilerine mahsus olan mezarlığa defnederlermiş. Hal böyleyken Ermeni milletinden bazı kişiler bunların üzerine saldırarak ve "burada sizin mezarlığınız yoktur!" diyerek, söz konusu ölümleri meydana çıkarıp mezarlığı zapta kalkışmış ve bu durum saadetli Abbas Paşa tarafına ifade olunmuştur. Fakat bu kişiler papazlarının tahrikiyle iddialarından vazgeçmemiş olduklarından malum mezarlığa Ermeniler tarafından yapılan müdahalenin engellenmesi Rum patriği tarafından yazılı olarak talep edilmiştir. Bu mezarlık eskiden beri Rumların olup, ötekilerin müdahaleleri haksız olduğu gibi defnolunan ölümleri çıkararak sokakta bırakmaları da layıksız ve Allah'ın rızasına aykırı görünmüş olmakla durum şer-i şerif ve meclis maarifetiyle dikkatle ve layığıyla tahkik olunarak mahallin Rum milletine ait olduğu ortaya çıktığı halde Ermeniler tarafından fuzuli vuku bulan müdahalenin meni ve söz

⁹ BOA, *Sadaret Divan Kalemî (A.DVN)*, 7/42, v.1

¹⁰ BOA, *I.MVL*, 253/9337, v.5

¹¹ BOA, *I.MVL*, 253/9337, v.5

¹² BOA, *I.MVL*, 258/9641, v.1; BOA, *Meclis-i Vala (MVL)*, 230/62, v.1 – 26 Haziran 1845

konusu ölümler hakkındaki uygunsuz davranışa sebep olanların uyarılması hususlarının dikkate alınması istenmiştir.¹³

Meselenin ne şekilde bu hale evrildiği hakkında fikir yürütmek çok zor. 1845 yılında yazılmış iradeden yeni valinin haberinin olmaması ihtimalinin yanına, Rumların mevcut valiyi kendi görüşleri yönünde yönlendirmiş olmalarını eklemek mümkün. Fakat vali değişmiş olsa da aradan sadece dört yıl geçtiği göz önüne alınarak bu meselenin diğer ileri gelenler tarafından bilinmediğini veya unutulduğunu düşünmek mümkün değil. Öte yandan 1845 iradesine aykırı olarak Rumların halen bu maşatlığa ölümlerini defnedebiliyor olması da gözden kaçmamalıdır. Buna rağmen her ne sebeple olursa olsun defnedilmiş bedenlerin toprağın altından çıkarılarak ortaya atılması asla kabul edilebilir değildir. Bu hareketin nahoşluğu faileri tarafından da kabul edilmelidir.

Bu ifadelerle, senenin sonuna doğru yazılmış bir başka vesikada¹⁴ daha rastlanmakla birlikte aynı yıla ait diğer pek çok vesikanın söz konusu kilisenin Rumlara ve maşatlığın da Ermenilere ait olduğu yönündeki bilgileri tekrar ettiği görülmektedir.

1849 yılına ait yazışmalar incelendiğinde daha önce verilen kararın bozularak yeni bir uygulamaya gidilmek istendiği görülmektedir. Neden yeni bir karara ihtiyaç duyulduğu, Rum Kilisesinin Ermeni maşatlığının ortasında bulunması sebebiyle geliş gidişlerde birbirlerine sataşmaları şeklinde açıklanmıştır.

Alınan yeni kararda maşatlığın doğu tarafına açılan kapısından dülger arşınıyla üç buçuk arşın yolun Rum milletine terk edilmesi, Ermeni milleti tarafından iki taraflı duvar örülmesi uygun görülmüş ve aralarında dedikoduya meydan verecek bir hal kalmadığı beyan edilmiştir.¹⁵ Ne var ki bu meselenin çözümü bu kadar kolay olmayacaktır.

27 Aralık 1849 tarihli bir Meclis'i Vâlâ vesikasında olay tekraren derinlemesine ele alınmıştır. Şöyle ki, "söz konusu kilise Rumlar kilisesi adıyla meşhur ve bilinen bir yerdir. Dört tarafı reaya milletlerine mahsus mezarlıktır. Kilisede eskiden beri Rum papazları ayin yaptıkları gibi Rum ve Ermeni erkek ve kadınlar akşam sabah birlikte ibadet ederler ve ölen kimseleri de söz konusu mezarlığa aynı şekilde karışık olarak defnederlerdi. Bu milletlerin papazları, kocabaşları ve ahalileri arasında bazı nedenlerden dolayı ortaya çıkan uyuşmazlık neticesinde Ermeni milleti başka bir kilise inşa ettirmek vesilesiyle malum kiliseden ayak kesmişlerse de mezarlık eskisi gibi kalarak iki taraftan mevtalar defnedilmekteydi. Daha sonra inşa olunan kilise dolayısıyla Ermeniler mezarlıklarında olan taşları nakletmek istediklerinde Rumlar buna engel olmak istemişler ve böylece aralarındaki uyuşmazlık, öfke ve şiddete varmıştır. Her iki tarafın da İstanbul'a gitmesiyle görülen davalarının sonucunda kiliseye Ermenilerin, mezarlığa da Rumların müdahale etmemesi, kilisenin Rumların ve mezarlığın da Ermenilerin kullanımına

¹³ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi (A.MKT)*, 226/11, v.1, 2

¹⁴ BOA, *MVL*, 230/62, v.3, 27 Aralık 1849

¹⁵ BOA, *A.DVN*, 46/37, v.2, 28 Şubat 1849; v.3, 27 Mart 1849; v.1/3, 13 Nisan 1849; BOA, *LMVL*, 253/9337, v.7, 8 Mayıs 1849; BOA, *MVL*, 230/62, v.2, 13 Mayıs 1849

verilmesi yönünde irade-i aliyye verilmiştir. Bunun üzerine mezarlığın duvarları Ermenilerce yenilenmiştir. Fakat Rumlar otuz kırk haneden ibaret olduğundan ve ölülerini defnedecek başka mezarlıkları olmadığından aralarındaki atışmalar kesilmemiş ve ölen yakınlarını Ermenilerle beraber söz konusu mezarlığa defnetmeye devam etmişlerdir. Ne var ki iki milletin papazları arasında yaşanan uygunsuzluk ve ayrılığın günden güne şiddetlenmesi ve halk arasında da dedikodunun çoğalmasıyla Ermeniler, Rumların mezarlığa bir daha ayak basmamaları gerektiği yönündeki isteklerini yeniden gündeme getirmişlerdir.

Bunun üzerine Sivas Mutasarrıfı Abbas Paşa tarafından memur gönderilip söz konusu kilise ve mezarlık incelenerek bir görüşe varılmıştır. Cevaben gelen emr-i âlide Rumların kiliseye gidecekleri yolun iki tarafına örülen duvar hakkında gönülsüzlük olduğu halde kimse tarafından müdahale olunmaması irade ve ferman buyurulmuş olduğundan derhal Ermeniler tarafından duvar örülerek mezarlığa Rumlar tarafından yapılacak müdahaleye tamamen son verilmiştir. Fakat geçen Ramazan ayında (Temmuz-Ağustos 1849) Rum papazının eşi vefat etmiş ve başkaca mezarlıkları olmadığı için malum mezarlığa defnedilmek istenmiş, Ermeniler buna razı olmayınca mevta ortada kalmıştır. Bunun üzerine mutasarrıftan istirham ederek aldıkları izne dayanarak yine bu mezarlığa gizlice defnetmişlerdir. Fakat durum Ermeniler tarafından anlaşılınca kabir açılıp mevta dışarıya çıkarılmıştır. Hal böyle olunca mutasarrıf kethüdası bir miktar zaptiye kuvvetiyle olaya müdahale etmiş ve tekrar defin sırasında Ermeniler çoğalıp dedikodu büyüyünce topluluk tarafından birtakım uygunsuz hareketlerde bulunulmuştur. En nihayetinde zabitanın gelmesiyle olaylar bastırılabilmiştir. Buna rağmen aralarındaki husumet devam etmiş ve iki taraf birbirine düşmüştür. Ahaliyi toplanmaya teşvik eden Ermeni zangoçları da dahil olmak üzere olayların çıkmasına sebep olanlar hapsedilmiş ve uyarılmıştır.

İki milleti barıştırıp, uzlaştırmak üzere mezarlığın bir tarafının ölülerini gömmeleri için Rumlara tahsis edilmesi hususunda Ermeni rahip ve kocabaşlarına gereken nasihatlar yapılmış ise de cevaben buranın kendilerine ait olduğu hakkında ferman bulunduğunu ve bir arşın yer vermenin bile mümkün olmadığını söylemişlerdir. Rumların mevtalarını kiliselerinin aralığına defnetmeleri ya da istedikleri takdirde şehir merkezine sekiz on dakika mesafede bulunan Ulu Güllük köyü civarındaki Ermeni mezarlığını kendilerine terk edeceklerini beyan etmişlerdir. Ardından Rum papaz ve kocabaşları çağırılarak durum kendilerine aktarılmıştır. Rumlar cevaplarında kiliselerin etrafını senede üç kere dolanmanın Rumların ayin ve adetlerinden olduğunu ve örülen duvar münasebetiyle ayini fiilen gerçekleştiremediklerini ve kilise aralığı denilen yere mevta defnetmenin geçmişte kaldığını ayrıca oranın da kiliseye dahil ve kadınların ayinlerine mahsus yer olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Ullu Güllük mezarlığının şehre uzaklığının yanında oranın da Ermeni Mezarlığı olması dolayısıyla aynı sıkıntıların orada da yaşanacağını söylemişlerdir. Mezarlığa eskiden olduğu gibi Ermenilerle karışık defin yapılarak münakaşanın sonlandırılması veya mevtalarını dolandırmak üzere kilisenin dört tarafından bir miktar yer gösterilmesi veya mezarlığın bir kısmının kendilerine tahsis olunmasını istemişlerdir. İki tarafın sözleri birbirine hiçbir şekilde uymamıştır.

Tarafların rahip, papaz ve kocabaşları birlikte oldukları halde dört defa meclise çağırılarak yüzleştirilmiş ve beyan olunan hususlar defalarca konuşulmuş ise de bir sonuca varılamamıştır. Tarafların rahip ve papazlarının arasında husumet olduğundan, patrikleri tarafından başkalarının tayin olunması sükuneti sağlayacaktır. Ayrıca Rumların ölümlerini defnedebilmesi için ölçüleri belirlenerek mezarlıktan bir miktar yer tahsis olunması veya Ermenilerin söyledikleri Ulu Güllük mezarlığına ölümlerin defnettirilmesi ya da kilisenin dört tarafından bir miktar yer gösterilmesi hususlarına dair kesinlik içeren bir emir gönderilmesi istenmiştir.¹⁶

5. Tarafların Israrı ve Sürekli Değişen Kararlar

Mesele bu vaziyette askıda kalmak suretiyle yıl 1851'e varmıştır. Ermenilerin 29 Ekim 1851'de kaleme aldıkları bir arzuhalde dedikleri gibi malum mesele hakkında iki seneden beri Meclis-i Vâlâ'da sürünülmektedir.¹⁷ Ermeniler bir an evvel çözüme kavuşmak için iradenin tekrarını talep etmişlerdir. Bu talebe bir fetvayla yanıt verilmiştir:

Bir defa şer'le fasl ve hükm ve hüccet olunan davayı Zeyd Kadı tekrar istima ve hükm-i evvelin hilafına hükm idüb hüccet verse hükmî nafte ve hücceti mutebere olur mu.

el-cevab: Olmaz.¹⁸

Bu olayın üzerinden yaklaşık bir yıl geçmesine rağmen meselenin halen kesin çözüme kavuşturulamadığı, 31 Ağustos 1852'de Rumların yazdığı bir arzuhalde anlaşılıyor. Rumlar arzuhallerinde henüz konuya ilişkin emir gelmediği için han köşelerinde perişan kaldıklarını belirterek bir an önce kararın bildirilmesini istirham etmişlerdir.¹⁹

Yaşanan bu uzun ve sıkıntılı sürecin ardından, 21 Kasım 1852 tarihinde Meclis-i Vâlâ'da yeni bir karar alınmıştır. Buna göre, Ermenilerin şehirde dört beş kıta manastır ve maşatlıkları bulunup Rumların ise bundan başka maşatlıkları bulunmadığına ve kilisenin de Rumlara ait olmasına dayanarak mevcut anlaşmazlığın giderilmesi için bahsi geçen maşatlığın yarısı Rumların, diğer yarısı da Ermenilerin mevtalarına mahsus olmak üzere ikiye bölünmesinin mahalli meclis maarifetiyle gerçekleştirilmesi, ölçülerin düzenlendiği gerekli mazbataların gönderilmesi hususunun Sivas valisine bildirilmesiyle taraflara ferman-ı ali verilmesi Meclis-i Vâlâ'da karara bağlanmıştır.²⁰

Ancak alınan bu yeni karar da süreci sonlandırmamıştır. Bilhassa Ermeniler, bu karardan hiç memnun olmamışlardır. İstanbul'da bulunan Sivaslı Ermeni reayası tarafından 12 Aralık 1852'de Padişaha yazılan bir

¹⁶ BOA, MVL, 230/62, v.3

¹⁷ BOA, I.MVL, 253/9337, v.8

¹⁸ BOA, I.MVL, 253/9337, v.9 (Bir defa kanunla çözülen ve hüküm verilen ve yazılan davayı filan Kadı tekrar dinleyip, önceki kararın aksine hüküm verip yazsa hüküm ve belge geçerli olur mu? Cevap: Olmaz.)

¹⁹ BOA, I.MVL, 253/9337, v.10

²⁰ BOA, I.MVL, 253/9337, v.11

arzuhalde, Ermenilerin mağduriyetinin giderilmesi için *hazret-i padişahileri sadakası olarak usul-ı pür-melal-ı acizanelerimize merhameten* Rumların müdahalelerinin tamamen men edilmesi talep edilmiştir.²¹

Bu arzuhale binaen Dahiliye Nezareti, mezarlığın Ermenilere terk edilerek, Rumlara yeni bir yer gösterilmesi yönünde konunun yeniden müzakere edilmesi hakkında görüş bildirmiştir.²²

Bunun üzerine konu Meclis-i Vâlâ'da bir kez daha görüşülmüş ve karar her ne şekilde düzeltilirse düzeltilsin, taraflardan birinin sızlanmaktan geri durmayacağı belirtilerek, mevcut kararın her iki tarafın da milli hukuku gereğince düzenin sağlanması anlamına geldiğinden yine bu kararın üzerine gidilmesi uygun görülmüştür.²³

Bundan 10 gün sonra yazılmış yeni bir vesikada ise mezarlığın ikiye ayrılması kararının münasip olduğu ve fakat karışıklığa son vermeyeceği bildirilerek, bu karardan vazgeçilerek Rumlara *boz ve hali münasip* bir yer gösterilmesinin uygun olabileceği belirtilmiştir.²⁴ 12 Ocak 1853 tarihinde Sivas Valisine hitaben yazılan diğer bir belgede de aynı görüş tekrar edilmiş ve iki millet arasında eşitlik hukukunun korunması ve meselenin hakkaniyetle değerlendirilmesi gereğine dikkat çekilmiştir.²⁵

6. Kesin Çözüm İçin Üçüncü Bir Göz: Bilirkişi Heyeti

Sivas Valisi Mehmed Hamdi Bey de, 3 Şubat 1853 tarihi itibarıyla maşatlık tartışmasının iki millet arasında on üç seneden beri süregeldiğine ve dolayısıyla artık bu konunun hakkaniyetle çözülmesi gereğine işaret etmiştir. Çözüme ilişkin kararın sağlıklı bir şekilde verilebilmesi için maşatlığın yerinde görülmesi uygun bulunmuş ve meclis azası ile gerekli görülen kimseler maşatlığa giderek tetkiklerde bulunmuşlardır. Bahsi geçen maşatlık üçgen şeklinde bir yerdir ve her yerinde Ermenilerin mevtaları gömülüdür. Bu halde maşatlık içerisinde bulunan kilisenin Rumlara, maşatlığınsa Ermenilere mahsus olmasının nerden icap ettiği sorulduğunda Ermeniler aslında kilisenin de eskiden kendilerine ait olduğunu fakat sonradan her nasılsa Rumlara geçtiğini ifade etmişlerdir. Bunun bir rivayet olabileceği göz önünde bulundurulmuşsa da kilisenin dört tarafının Ermeni maşatlığı olması ve binanın yedi sekiz yüz yıllık tarihe dayanması doğru olduğu kanaatini kuvvetlendirmiştir. Yapılan müzakereler neticesinde Rumlar, yalnızca kiliseye gidip gelmek için Ermeniler tarafından dört arşın toprak ve elli yedi zira uzunluğunda bir yol verilmesiyle münakaşaya son vereceklerini beyan etmişlerdir. Bunun yanında mevtalarını defnetmek üzere söz konusu maşatlıktan uygun bir yerin Rumlara terkedilmesi gerektiği bildirilmiştir.

²¹ BOA, *I.MVL*, 258/9641, v.2

²² BOA, *İrade Dahiliye Nezareti (I.DH)*, 264/16441, v.1, 18 Aralık 1852

²³ BOA, *I.MVL*, 258/9641, v.3, 23 Aralık 1852

²⁴ BOA, *I.MVL*, 258/9641, v.4, 3 Ocak 1853

²⁵ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Yazışmaları (A.MKT.MVL)*, 59/86, v.1

Sivas'ta Rum milleti yirmi dokuz hanedir.²⁶ Ermeniler çoğunluk oldukları için başka maşatlıkları da bulunmaktadır. Fakat bunlar şehrin dışında olduğundan kış günlerinde mevtalarını götürmekte sıkıntı çekmektedirler. Bu sebeple söz konusu maşatlık taraflarınca pek muteber görüldüğünden Rumlara bir adımlık yer geçmesine dahi razı olmamaktadırlar. Rumlar ise mahrum kalmamak ve ölümlerini gömmeye yetecek ölçüde, bahsi geçen yolun sağından ve solundan kilisenin duvarına kadar olan bölgenin Rumlara verilmesinin uygun olacağını söylemişlerdir. Durum iki tarafın önderlerine ifade edilmiş, fakat talep edilen kısımda Ermenilerin büyükleri yatmakta olduğundan rıza göstermemişler ve oradan bir kısmının kendilerinde bırakılmasını istirham etmişlerdir. Ayrıca Rumlara bundan daha fazla yer verilmesi halinde Ermenilerin sakin kalmayacakları anlaşıldığından artık tarafların ısrarına bakılmaksızın ayrılma işlemine gidilmesi uygun bulunmuştur. Rumların daha fazla yer talep etmesi halinde ise şehir dışında uygun bir yer gösterilmesine karar verilmiştir.²⁷

Konu her zamanki gibi çözülmüş görünse de taraflar yine bulunan çarelerden memnun olmamışlardır. *Sivas Kazasında bil-cümle Ermeni reayası kulları*, 24 Şubat 1853'te yeni bir arzuhalle padişaha dert yanmışlardır:

... Sarı Şeyh Mahallesindeki maşatlığın kendilerine ait olduğunun kanıtlandığı halde Rum milletinin haklarına razı olmayarak maşatlık civarında kendilerine uygun arsa var iken kin ve benlik duygularıyla bunu kabul etmeyerek, söz konusu maşatlığın yarı ve yahut üçte bir miktarını zorbalıkla gasp etmek arzusuyla her türlü müdahaleye kalkıştıkları ve milletimizin mülkü olan ve bunca seneden beri mevtalarımızın defnedilmiş olduğu böyle bir yerin bölünerek yarısının veya üçte birinin başkasına verdirilmesi ise inanışımıza aykırı olduğundan buna kesinlikle razı olunamayacağı, bu sebeple verilen ilk iradenin tekrarlanması dileğimizdir.²⁸

Elbette talepler Ermenilerle sınırlı kalmamış, Rumlar adına Sivaslı Papa Anton da daha önce maşatlığın ikiye ayrılmasına ilişkin Meclis-i Vâlâ kararına dair yazılması istenen fermanı iki aydır beklediğini bildiren bir arzuhalle derdini anlatmıştır.²⁹

7. Değişen Sadece Zaman: 1859

Mesele yine muallakta kalmak ve aradan geçen zamanda neler yaşandığı bilinmemek üzere tarih 1859 sonuna varmıştır. 12 Aralık 1859'da Sivas Mutasarrıflığına hitaben yazılan bir vesika 1841 yılından itibaren yaşanan süreci aktarmıştır. Devamında tarafların halen kendi görüşlerinde ısrarcı oldukları oysa her iki tarafta da bu ısrara zemin oluşturacak bir senet bulunmadığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine konu yeniden gözden geçirilmiştir. Bu kilise kasabanın ortasında ve kabristan da kilisenin dört

²⁶ Bu çalışmanın 1 numaralı dipnotunda döneme ait nüfus verileri ayrıntısıyla aktarılmıştır. Bütün bu veriler göz önüne alındığında yukarıdaki vesikada geçen 29 hane ifadesi doğru kabul edilemez.

²⁷ BOA, MVL, 255/2, v.1

²⁸ BOA, MVL, 135/71, v.1

²⁹ BOA, MVL, 359/16, v.1, 18 Ağustos 1853

tarafında ve avlusu konumunda olup, bir müddet taraflarca sorunsuz olarak ortak kullanılmıştır. Ermenilerin şehir civarında başka kilise ve maşatlıkları olması dikkate alındığında bu konudaki ısrarlarının bir nevi haksızlık olduğu ve sırf inatlaşmaktan ibaret olduğu ve bunun meselenin çözümünü zorlaştırdığı ifade edilmiştir. Konunun çözülememesi taraflar arasındaki karşıtlığı şiddetlendirmektedir. Bu sebeple tarafların hoşnut olacağı şekilde davranmak yerinde olacaktır. Bu arada Rumların maşatlığa müdahalelerinin men edildiği fermanın ilamının ardından kiliseye ulaşmak için açılan yolun etrafına örülen duvarın sonradan Rumlar tarafından yıkıldığı ve hatta kabir taşlarının şuraya buraya kaldırıldığı söylenmektedir. Anlaşılan o ki bu iki tarafı uzlaştırmak mümkün olamayacaktır. Maşatlığın ortak kullanılması veya bir tarafa tahsisıyla diğerine başka yer gösterilmesi seçenekleri sıkıntıyı ortadan kaldırmayacağından söz konusu makbereye bu milletlerin hiçbirisi tarafından mevta defnedilmemesi, bu suretle iki tarafında alakasının kesilmesi ve gerek Ermenilere gerekse Rumlara seçecekleri uygun bir mevkiden gerekli ölçüde yeniden mezarlık yeri tahsis edilmesi Meclis-i Vâlâca kararlaştırılmıştır.³⁰

Alınan bu karar da elbette sükunetle karşılanmamış ve bilhassa Ermenileri memnun etmemiştir. 3 Ekim 1860 tarihi itibarıyla 32 kişinin mührüyle kaleme alınan bir vesikada Ermeniler, görüşlerinde ısrar ederek, Rumların *medfun bulunan meyyitlerinin kemiklerini gece gündüz demeyip suya atacakları* şeklinde yeni bir iddiayla ortaya çıkmışlardır. Ermeniler belgelerini şu sözlerle noktalamışlardır:

Kilise ve maşatlığın durumları ve şimdiye değin bu konudan dolayı Rum milletinden gördüğümüz zulüm ve hasarın tarifi mümkün olmadığı gibi bundan böyle dahi milletçe tahammülümüz kalmayıp ve dayanamayacağımızdan ve elimizde bulunan fermanlar gereğince zabt ve taaruz etmemiz adaletin gereği olduğu gibi hükmün feshi dahi herkesçe bilinen merhametinizden ümit kesmeyeceğimizden şu hallerimizin ve sonradan maşatlıktan mecburen tamamen el çekemeyeceğimizin karara eklenmesi istirhamımızdır.³¹

Velhasıl Ermenilerin bu mezarlığın kapatılarak kendilerine yeni yer tahsis edilmesini kabul etmek istemedikleri, buna karşın Rumlar karara razı oldukları 5 Ekim 1860'ta Vilayet Meclisinden Sadarete bildirilmiştir.³²

Her ne kadar Rumlar razı görünseler de durum onlar için de memnuniyet verici değildir. Millet-i Rumiyan kulları başlığında başta Aya Yorgi Kilisesi Rahibi olmak üzere dokuz kişinin mührüyle Sivas Mutasarrıflığına ilettikleri yazıda halet-i ruhiyeleri açıkça görülmektedir. Rumlar yine yaşanan süreçle ilgili bilgiler vermenin yanında, Ermenilerin mezar taşlarını kırmalarına yönelik suçlamalarına da cevap vermişlerdir. Kiliselerin tamir ruhsatına binaen ve maşatlığın yarı yarıya bölünmesi kararının alınmasının ardından kilisenin yanındaki temele denk gelen taşları kenara yuvarladıkları sırada Ermenilerin fesat çıkarması üzerine Metropolitin emriyle taşların tekrar yerine konduğunu ifade etmişlerdir. Yani Ermenilerin iddia ettiği gibi bir durum söz

³⁰ BOA, *Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmaları (A.MKT.UM)*, 413/6, v.1

³¹ BOA, *MVL*, 635/22, v.17

³² BOA, *MVL*, 635/22, v.18

konusu değildir. Bu durum karşısında kilise tamiri için borçla edindikleri kereste ve diğer malzemelerin açıkta kalması sebebiyle telef olduğunu da belirterek mağduriyetlerini dile getirmişlerdir. Şimdiye kadar alınan her karara itaat gösterdiklerini, Ermenilerin ise bu kararlara itimatlarının olmadığını, hatta Rumların itaatini dahi “hakları olmadığı için her şeye razı oluyorlar” şeklinde yorumladıklarını ifade etmişlerdir. Rumlar Ermenilerin bu konuda haksızlığından ve kırk elli hane Rum fukaralarına ettikleri azap ve rencidenin haddini aşmış olduğundan bahisle “millet-i Ermeniyan ile uğraşmaya takatimiz kalmamıştır” diyerek sözlerini noktalamışlardır.³³

6 Haziran 1861’e gelindiğinde bir kez daha mevcut karar değişmiştir. Yeni karara göre, söz konusu maşatlık ve buraya ölü defnetmek hakkı Ermenilerde kalmış, Rumlara başka bir yer tahsis edilmesi uygun bulunmuştur. Rumların kiliselerine gitmeleri için daha önce açılmış yola müdahale edilmemesi, yıkılan duvarın Ermeniler tarafından yenilenmesi istenmiştir. Bunun yanında Rumların kabir ziyaretine mani olunmaması ve bunun için duvarın kilise tarafına küçük bir kapı açılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca her iki tarafa birbirlerinin mevtalarına insanlık dışı muamele yapmamaları tembih edilmiştir. Rumların kiliselerini tarihi yapısını bozmamak ve yer ilavesiyle büyütmemek şartıyla her zaman tamir edebilecekleri ve Ermenilerin de maşatlık içine yeni kilise yapmayıp istedikleri başka bir yere inşa edebilecekleri belirtilmiştir.³⁴

Bu karar derhal uygulamaya konmuş, Rumlara Sivas civarında bin iki yüz kuruş karşılığında mezarlık alanı tahsis edilmiş, bu Ermenilere de teklif edilmişse de karşılık bulmamıştır.³⁵

8. Nihai Karar

Maşatlık mevzu bu şekilde nihayetlenmiş gibi görünse de uzlaşmaz tutumlar nedeniyle çekişmenin -ne şekilde olduğu bilinmemekle beraber- yaklaşık 27 yıl daha sürdüğü anlaşılıyor. Nitekim maşatlık arazisi içine bir Ermeni mektebi inşasına ilişkin 1891 yılı Ağustosuna ait yazışmalarda maşatlık meselesinden de bahsediliyor. Maşatlık arazisine bir Ermeni kilisesi ve mektebi yapılmasına ilişkin talep ve ruhsat 1858 yılına ait olmakla birlikte, araziyle ilgili Ermeni-Rum çatışması inşanın ertelenmesine neden olmuştur. Belgede ifade edildiğine göre, Sivas'a gelen Rum metropoliti Kontantiyos ve Sivas Ermeni murahhası Bedros efendilerin başkanlığında her iki taraftan seçilen ve üçer üyeden oluşan komisyonda barış sağlanmış ve tarafların karşılıklı rızasıyla hisseleri ayrılmış ve 25 Şubat 1888 tarihinde senetlerin verilmesiyle çekişme sonlandırılmıştır.³⁶

³³ BOA, MVL, 635/22, v.19

³⁴ BOA, MVL, 635/22, v.23

³⁵ BOA, MVL, 635/22, v.24, Sivas Mutasarrıfı Ahmed Hamdi'den Sadaret Makamına, 16 Temmuz 1861

³⁶ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 54/12, v.2-3, 28 Ağustos 1891

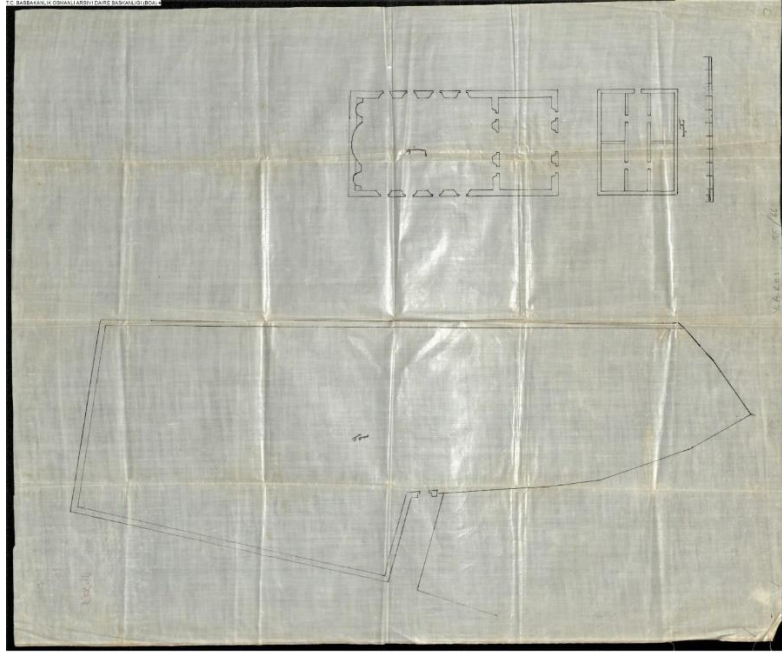
9. Sonuç

Sivas'ta yaşayan Ermeni ve Rum nüfus tam olarak bilinmeyen bir nedenden ötürü Sarışeyh Mahallesi'nde bulunan ve o tarihe kadar birlikte kullandıkları mezarlık için kavga etmeye başladılar. Bu çekişme kısa sürede sadece yerel yönetimin müdahalesiyle sonlandırılabilir boyutları aştı. Birbirlerinin mezar taşlarına dahası toprağın altındaki ölümlere bile el uzatacak noktalara ulaştı. Mesele, Vilayet Meclisinde ve Meclis-i Vâlâ'da defalarca görüşülmüş ve akla gelebilecek her türlü çözüm önerisi sunulmuştur. Mezarlığın Ermenilere verilip Rumların men edilmesi, mezarlığın bir kısmının Rumlara, geri kalanının Ermenilere tahsisi, mezarlığın yarı yarıya taksimi ve nihayet her iki tarafın da mezarlıktan el çektilerik ölü defninin yasaklanması başvuru çarelerdi. Ne var ki devletin attığı hiçbir adım tarafları aynı anda memnun etmemişti.

Bu sıkıntılı süreçte Ermeniler ve Rumların tavırları kabul edilebilir sınırların çok üstündedir. Bu mezarlığın ezelden beri Ermenilere ait olduğunun bilinmesi zaman zaman Ermenilere haksızlık yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan Rumların ölümlerini gömecekleri başka bir mezarlıklarının olmaması onları da mağdur duruma düşürmektedir. Yetkililer tüm bunların farkında olmakla beraber iki tarafı da memnun edecek bir yol bulmak için çabalayıp durmuştur. Ve sorun en nihayetinde başlangıcından tam 47 yıl sonra tarafların kendi aralarında çözüme kavuşturulmuştur.

Bir bakıma herkesin aynı anda mağdur ve aynı anda haklı olduğu bu davada olayları bu raddeye getirecek öfkenin altında yatan gerçek sebep şimdilik merak konusu olarak kalacaktır. Ermeniler ve Rumlar arasındaki ilişkilerin farklı yönleriyle incelenmesi belki bu konunun karanlıkta kalan yanlarına da ışık tutabilir.

1891 yılı itibariyle Maşatlık ve yapılması planlanan Ermeni kilisesi ve mektebi:

Kaynakça**I. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Belgeleri**

(Belgelerin tam künyeleri metin içerisinde verilmiştir.)

Sadaret Mektubi Kalemî (A.MKT), 226/11

Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayet Yazışmaları (A.MKT.UM), 413/6, 366/16, 427/63

Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Yazışmaları (A.MKT.MVL), 59/86

Sadaret Divan Kalemî (A.DVN), 7/42, 46/37

İrade Meclis-i Vala (I.MVL), 253/9337, 258/9641

Meclis-i Vala (MVL), 230/62, 635/22, 135/71, 255/2, 359/16, 586/103

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT), 1951/42, 1961/31

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî (HR.MKT), 32/5

İrade Dahiliye Nezareti (I.DH), 264/16441

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 54/12

76

İBD

1 (1)

II. Salnameler

Salname-i Vilayet-i Sivas 1321

Salname-i Vilayet-i Sivas 1325

III. Araştırma-İncelemeler

DEMİREL, Ömer, “Sosyo-Ekonomik Açından Sivas Ermenileri”, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri*, Sivas 2006.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 2002.

Ermeni Kültür Varlıklarıyla Sivas, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2018.

GÖKBEL, Ahmet, *İnanç Tarihi Açısından Sivas*, İstanbul 2004.

KUZUCU, Kemalettin, “Rumların Ermeni Kıyımları ve Sivas Faciası”, www.turksandarmenians.marmara.edu.tr

KÜLEKÇİ, Cahit, “Dini Münasebetler Çerçevesinde Osmanlı Devleti’nde Toplumsal Çatışma: Rum-Ermeni Toplumu Örneği (XIX. Yüzyıl)”, *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası*, Sayı 23 (2013-2), s.65-90.

MAHİROĞULLARI, Adnan, *Seyyahların Gözüyle Sivas*, İstanbul 2001.

PAMUKCİYAN, Kevork, *Ermeni Harfli Türkçe Metinler*, İstanbul 2002.

www.sozluk.gov.tr